

PATARLIŲ GALIA

Naujausia Wolfgango Miederio knyga – straipsnių rinkinys¹ apibendrina profesoriaus ilgametį darbą, įtaigų idėjų sklaidos būdą garsių Jungtinių Amerikos Valstijų asmenybių retorikoje. Knygą sudaro pratarė, įvadas ir dvylika skyrių – dešimt parašytų tarp 2008 ir 2015 metų ir jau skelbtų straipsnių bei trys nauji. Visi drauge šie tyrimai atskleidžia įvairialypį patarlių vartosenos galimybių spektrą, jų funkcionavimo ypatumus šioje specifinėje komunikacijos srityje. Visiems skyriams bendra socialinė–politinė tema: patarlių vartoseną nagrinėjama Amerikos prezidentų politikos kontekste, ankstyvosios kovos už moterų teises, judėjimo už pilietines teises ir pastarojo meto pastangų nacionalinę politiką pakreipti revoliucine linkme fone. Pasak autoriaus, patarliška retorika nėra būdinga tik kuriam nors regionui ar tautai – tai tarptautinio lygmens reiškinys. Pasaulio politikos scenoje Jungtinės Valstijos esančios labai svarbus veikėjas, todėl tenykštėje viešojoje erdvėje gyvuojančios ar įtakingų asmenų pavartotos paremijos lengvai kerta valstybių sienas ir paplinta kur kas plačiau (p. vii). Iš esmės sutikdama su knygos autoriaus teiginiu, kad patarlių panaudojimas socialinėje ir politinėje retorikoje yra tarptautinis reiškinys, norėčiau pabrėžti, jog kiekvienu atveju svarbu atsi-

1 Wolfgang Mieder. *“Right Makes Might”: Proverbs and American Worldview*. Bloomington: Indiana University Press, 2019. – 376 p.

žvelgti į tautos patarlių autoriteto tradiciją ir į tautos (valstybės) viešojo kalbėjimo politinę kultūrą. Tikėtina, kad vienas iš veiksnių, nulėmusių tokį patarlių populiarumą amerikiečių retorikoje, yra įvairių JAV konfesijų pamokslininkų veikla.

Straipsnių rinkiniui pavadinti pasirinkta anglų kalba nuo seno žinomos patarlės *Might makes right* (liet. atitinkmuo *Kieno galia, to ir valia*) šiek tiek „jaunesnė“ anti-patarlė *Right makes might* (~ ‘Kieno tiesa, to ir galia’). Tie posakiai kaip leitmotyvas pasikartoja ir dviejų skyrių pavadinimuose. Visa ši knyga skirta parodyti JAV demokratijos, lyčių, tautų lygybės siekį, nuolatinę kovą už žmogaus teises ir geresnį gyvenimą. Bendras jos koloritas gana specifinis, kupinas Jungtinių Valstijų istorijos detalių, amerikietišku realijų ir aktualijų, tačiau autorius kartu gvildena ir ne vieną visai paremiologijai svarbų klausimą. Šiuo atžvilgiu ypač vertingas įvadas „Apie amerikiečių patarlių autentiškumą“ (*Ruminations on Authentically American Proverbs*). Nors samprotaujant apie patarlės prigimtį ir kilmę daugiausia dėmesio skiriama amerikiečių patarlėms, šio straipsnio išvalgos svarbios bet kurios tautos paremiologams. Akivaizdu, kad čia apibendrinami ilgo ir kruopštaus diachroninio pobūdžio tyrimo – patarlių kilmės paieškų – rezultatai. Autorius tikrųjų amerikietišku patarlių vertiniais į vokiečių kalbą² iliustruoja,

2 W. Miederiui, Vermonto universiteto profesoriui, vokiečių kalba yra gimtoji, jis yra atlikęs daug vokiečių literatūros ir folkloro tyrimų.

kaip amerikietiškos patarlės paplito po visą pasaulį. Mums nesunkiai atpažįstami ir į lietuvių kalbą atkeliavę amerikiečių posakiai. Nemaža vietos skiriama pirminiems patarlių kilmės šaltiniams, kaip antai autoriniams kūriniams, dainoms, kino filmams, reklamai, žiniasklaidos priemonėms, pristatyti. W. Miederis išryškina patarlėmis reiškiamų vertybių klausimą, patarlių interpretavimo problemas ir pabrėžia tai, kas lyg ir visuotinai žinoma, bet neretai pamirštama: patarlėmis reiškiamų apibendrintų idėjų nedera suprasti kaip konkrečių pasaulėžiūros faktų, o patarlių pasaulis tėra tik simbolinis tikrovės atspindys.

Keliamas šiuolaikinei paremiologijai ir paremiografijai itin svarbus patarlių autentiškumo moderniaisiais laikais klausimas. Kaip teigia W. Miederis, nusakyti, kas yra autentiškos amerikiečių patarlės, gana sunku. Amerikiečių patarlių sąvaduose, žodynuose iš tikrųjų dažniausiai skelbiamos amerikiečių *vartojamos* patarlės. Panašių problemų kyla ir kitų tautų paremiografams, nes paprastai su nacionalinėmis patarlėmis į spaudai rengiamus rinkinius įtraukiamos ir iš kitų kalbų pasiskolintos patarlės. Knygos įvade autorius daugiausia kalba apie Europoje paplitusias patarles ir išskiria keturis pagrindinius jų šaltinius. Visų pirma, nemaža dalis iki šiol žinomų patarlių perimta iš graikų ir romėnų, į apyvartą jos atėjo su visuotinai vartota lotynų kalba ir Erazmo Roterdamičio rinkiniu „Patarlės“ (*Adagia*, 1500). Šie posakiai, pavyzdžiui, *Ranka ranką plauna, Viena kregždė nepadaro pavasario*, kaip pažodiniai vertiniai paplitę tiek Europoje, tiek už jos ribų ir vartojami iki šiol. Įdomu, kad vienas iš šiai grupei priskiriamų senųjų posakių *Meilė akla* lietuvių patarlių rinkėjų beveik nebuvo užrašinėjamas (Lietuvių patarlių ir priežodžių sisteminėje kartotekoje yra vos keli jo variantai).

Kitas svarbus Europoje paplitusių patarlių šaltinis – Biblija. Iš jos mus pasiekė tokios gerai žinomos patarlės kaip *Ne vien duona žmogus gyvas, Savam krašte pranašu nebūsi* ir kt. Nemažai visai Europai bendrų patarlių, kaip minėta, atėjo su viduramžių lotynų kalba ir buvo išverstos į tautines kalbas. W. Miederis šiai grupei priskiria patarles *Kalk geležį, kol karšta, Ne viskas auksas, kas auksu žiba, Nauja šluota gerai šluoja*. (Įdomi detalė: posakį *Visi keliai veda į Romą* autorius priskiria kaip tik šiai grupei – pasak mokslininko, jis susijęs ne su Romos imperija, bet su popiežiškąja Roma³.) Galiausiai, daugybė naujesnių patarlių pasiskolintos iš kitų kalbų, ypač – giminingų arba artimų geografiškai.

Moderniaisiais laikais visuotinės globalizacijos procesai vis glaudžiau saisto Europos tautas, senosios ir naujosios patarlės plinta skolinių (*direct borrowing*) ir vertinių (*loan translations*) pavidalu. W. Miederis spėja, kad nacionalinės kalbos vartotojai galų gale nebežinos (arba jau ir nežino), jog kai kurios jų vartojamos patarlės kilusios ne iš jų gimtosios kalbinės-kultūrinės aplinkos. Ketvirtas, moderniausias, patarlių šaltinis – anglų kalba, mūsų laikų *lingua franca*, susiformavusi britų anglų kalbos pagrindu. Viena svarbiausių jos atmainų – amerikiečių anglų kalba. Su šia kalba plinta įvairios kilmės patarlės – britiškos, amerikietiškos, įvairių tautų emigrantų atsineštos ir į anglų kalbą išverstos. Demonstruodamas, kaip kartais sunku nustatyti konkrečių posakių kilmę, W. Miederis aptaria kelių patarlių kilmės tyrimų vingius. Kaip šiuolaikinio posakio paplitimo pavyzdį jis mini amerikiečių patarlę *It takes two to tango* (*Tango šokamas dviese*). Iš populiaros dainos „Takes Two

3 Šią patarlę įprasta sieti su senovės Romos kelių sistema (*tp.cargo.lt; penlighten.com* ir kt.).

to Tango“ (1952, žodžiai Alo Hofmano, muzika Diko Maningo) kilusį posakį išpopuliarino prezidentas Ronaldas Reiganas (*Ronald Reagan*): ekspromtu jis buvo pavartotas 1982 metais, kalbant apie Amerikos ir Rusijos santykius, kai į valdžią atėjo Jurijus Andropovas. Posakis paplitęs daugeliu Europos kalbų, lietuviškai jis vartojamas gerą dešimtmetį ir kartais netgi pristatomas kaip „liaudies išmintis“.

Amerikiečių patarlių masyvo ypatingumą W. Miederis jau seniau yra nusakęs trimis kategorijomis – tarptautiškumo, tautiškumo ir globalumo⁴ – ir pagal tai dabar siūlo skirti tris stambias patarlių grupes: 1) senos, visame pasaulyje paplitusios, t. y. antikinės, biblinės, viduramžių ir britiškos kilmės patarlės; 2) vietinės, kartais tik tam tikrame regione paplitusios patarlės; 3) po visą pasaulį pasklidusios amerikiečių patarlės (p. 10). Manychiau, kad šioje vietoje kaip atskirą grupę ir specifinį tarptautinių patarlių pogrupį reikėtų paminėti ir emigrantų patarles – apie jas, kaip reikšmingą indėlį į amerikiečių pareminį repertuarą, W. Miederis rašė minėtame, tarptautiškumui, tautiškumui ir globalumui skirtame, straipsnyje (p. 59–60).

Aiškliai matyti, kiek darbo įdėta sekant konkrečių posakių kilmės ir plitimo vingius, visgi dėl kai kurių posakių amerikietiškos kilmės galima diskutuoti. Posakis *Don't kick a fellow when his down* (liet. atitikmuo *Gulinčio nemuša*) puikiai žinomas rusų kalba (*Лежащего не бьют*) ir į lietuvių kalbą atėjo veikiausiai su rusų, o ne su anglų kalba. Patarlė *Don't bite off more than you can chew* gali būti amerikietiškos kilmės, bet gali būti ir Europoje paplitusių posakių *Tokj kqsk qsnj, kokj apzjoji* (lenk.

Chcąc zbyt wielki kęs polknąć, można się udławić; vok. *Man muss den Bissen nach dem Maule abmessen, Man soll nicht mehr auf einen Bissen nehmen, als man ins Maul führen kann*) variantas. Abejonių kelia ir patarlės *A friend nearby is better than a brother far off* grynai amerikietiška kilmė. Lietuviai tokiu atveju sako *Kaimynas artimesnis už giminaitį*, latviai – *Labāk labs kaimiņš tuvumā nekā rads tālumā*. Posakių, kur gretinama kaimynystė ir giminyntė, yra anglų, vokiečių, rusų, lotynų kalbomis, esama variantų ir su žodžiu „draugas“, pavyzdžiui, *Artimas draugas už tolimą giminę geresnis*. Dar viena gyvenimiškos patirties patarliško apibendrinimo įdomybė – posakis *Three removes is as bad as a fire* (1758). W. Miederis teigia, kad šio posakio autorius – vienas aktyviausiai patarles skleidusių Amerikos veikėjų Bendžaminas Franklins (*Benjamin Franklin*). Tačiau analogiškų posakių turi ir kitos tautos: lietuviai – *Ką penkis kartus kraustyti, geriau vieną kartą sudegti*, lenkai – *Trzy razy się przeprowadzić, a raz się spalić, to na jedno wychodzi*, vokiečiai – *Dreimal ausgezogen, ist einmal abgebrannt*. Visais šiais posakiais apibendrinama žmogiška, pažįstama patirtis, įtvirtinami tam tikri moraliniai bei etiniai principai, taigi jie gali būti tiek iš kalbos į kalbą keliaujantys, tiek genetiškai nesusiję, bendruomeninės patirties nulemti.

Dėmesio verta tyrėjo išvalga, kad ne visų šiuolaikinio gyvenimo sričių frazeologija vienodai gausiai papildė amerikiečių pareminį fondą. Amerikiečiai vartoja daug supatarlėjusių reklaminių frazių, dainų ir kino filmų citatų, nemažai turi posakių su sporto aktualijomis ir jie nebūtinai vartojami tik su sportu susijusiuose kontekstuose, esama ir finansų tematikos posakių. O štai šiuolaikinių technologijų pasaulis prie amerikiečių pareminio fondo

4 Wolfgang Mieder. "American Proverbs as an International, National and Global Phenomenon", *Tautosakos darbai*, 2005, t. XXX, p. 57–72.

turtinimo prisidėjo stebėtinai menkai. Amerikiečių posakiuose neretai minimos visuotinės sėkmės, laiko, gyvenimo kategorijos (p. 21–22).

Įvardiniame straipsnyje taip pat rasime išryškintas dvi šiuolaikinei paremiologijai ir paremiografijai labai aktualias problemas: kaip vertinti rasistines, kitataučius, kitatikius pašiepančias ir žeminančias, taip pat skatologines ir seksualinės tematikos patarles. Su etniškumu, religija susijusių menkinamosios konotacijos patarlių vartoseną W. Miederis vertina griežtai: jo manymu, tokia žodinė agresija esanti pavojinga, galinti vesti prie genocido, dėl to šios patarlės apskritai yra nepageidautinos. Autorius apgailestaudamas mini ir lietuviams gerai žinomą pavyzdį – pasaulyje paplitusį amerikiečių posakį *The only good indian is a dead indian* (*Geras indėnas – miręs indėnas*); ši frazė gyvuoja įvairiai modifikuota ir yra virtusi standartine metafora, kuria reaguojama į nepageidaujamus žmones, gyvūnus, reiškinius ir kt. (p. 8). Matyt, derėtų atsižvelgti į mokslininko perspėjimą, kad tie, kas remdamiesi patarlėmis daro apibendrinimus apie kurios nors tautos ar etninės grupės būdą, privalo būti itin apdairūs. W. Miederio manymu, tyrimai apie „vokiečio“, „anglo“, „čigono“, „žydo“ įvaizdį patarlėse turi būti atliekami labai atsargiai, o dar geriau – apskritai jų nedaryti (!), nes, turint palyginti nedaug tekstų, nesunku nuklysti į abejotinas išvadas (p. 9).

Atkreiptas dėmesys į eufemistinių variantų atsiradimą, kai posakiai originalia forma itin vulgarūs ar užgaulūs, pavyzdžiui, *Shit happens* ir variantas *Stuff happens*, ir nuosekliai einama prie kitos patarlių tyrėjams nuolat iškylančios problemos – kaip elgtis su skatologinėmis ir seksualinės tematikos patarlėmis. Patarlių rinkiniuose paprastai jų vengiama, nors

visuotinai žinoma, kad tokie posakiai gyvuoja tiek žodinėje tradicijoje, tiek rašytiniuose šaltiniuose (autorius mini Viljamo Šekspyro kūrinis, moderniuosius autorius), kino filmuose, dainose ir pan. W. Miederio nuomone, perdėtas tyrėjų drovumas – ne priežastis tokius posakius atmesti, nors drauge pripažįsta, kad neretai jie būna įžeidžiantys ar net pikti (p. 12). Dalis jo pateiktųjų amerikietišku pavyzdžių panašūs į lietuvių kaimiškojoje tradicijoje vartotus ir šnekamojoje kalboje iki šiol priimtinus posakius: plg. amerikiečių *Shit or get off the pot* ('Arba šik, arba stokis nuo šikpuodžio') ir lietuvių *Bezdek nebezdek, o šikti vis tiek reiks*. Vienų seksualinės tematikos posakių leksika yra tiesmuka, vulgari, pavyzdžiui, vartojama *fuck*, *sex*, *piss* ir pan. Kiti posakiai – eufemistiniai, su dviprasmiškomis metaforomis, neretai reikalaujančiomis paaiškinimo. Lietuvių liaudies tradicijai būdingesnė eufemistinė erotikos ir seksualumo raiška patarlėse (tai pastebima ir modifikuojant tradicines patarles), o modernioje visuomenėje šios rūšies paremijos gerokai atviresnės, pavyzdžiui, W. Miederio minimą posakį *Bad sex is better than no sex* vartoja ir lietuviai (*Blogas seksas visada geriau nei jokie sekso* 15min.lt, 2014).

Šiek tiek užsimenama ir apie prielaidas, lemiančias, ar patarlė bus išversta į kitas kalbas. W. Miederis rašo, kad iš jo surinktų 1250 amerikiečių patarlių tik nedidelė dalis išversta į vokiečių kalbą⁵, bet, jo manymu, tikėtina, kad jų bus išversta daugiau, nes daugelio posakių reiškiamos idėjos yra visiems aktualios ir priimtinos. Patarlių visuotinio paplitimo galimybes

5 Omenyje turimas W. Miederio parengtas amerikiečių patarlių rinkinys *“Different Strokes for Different Folks”: 1250 authentisch amerikanische Sprichwörter* (Bochum: Brockmeyer Verlag, 2015; įvadas ir komentarai – vokiečių kalba).

esą riboja tam tikri aspektai – vietovardžiai, specifinė leksika ir pan. Vargu ar paplusių posakiai, kuriuose minima Amerika, Jungtinių Valstijų miestai, beisbolo aktualijos ir pan. (p. 9). Tiesa, kai kada tokiems posakiams galima rasti semantinių atitikmenų, pavyzdžiui, straipsnyje minimą *What happens in Las Vegas stays in Las Vegas* ('Kas Las Vegase nutinka, Las Vegase ir pasilieka') atitiktų lietuvių *Čia kalbama, čia tepalieka*. Taip pat matyti, kad šio posakio anglų kalba struktūra lengvai pritaikoma (panašiai kaip ir posakio apie indėną): *What happens in a small town stays in a small town* ('Kas nutinka mažame miestelyje, mažame miestelyje ir pasilieka'), *What happens down in Mexico, stays in Mexico* ('Kas nutinka Meksikoje, Meksikoje ir pasilieka'). Vadinasi, neatmestina tikimybė, kad paplis ne visas posakis, o tik jo struktūra. Peržvelgdami W. Miederio pateikiamus amerikietiškus patarlių tekstus dar kartą įsitikiname, kiek daug jų plačiai paplito po pasaulį. Lietuviai jau vartoja *Klientas visada teisus, Nėra blogų šunų, yra blogi šeimininkai* ir kt.

Straipsnyje nemaža vietos skirta įvairiems autentiškų amerikiečių patarlių formos bei turinio aspektams aptarti. Regis, nieko ypatingo, išskyrus kalbos sandaros lemiamus dalykus, palyginti su kitų tautų patarlėmis, nepastebėta. W. Miederis daro išvadą, kad ilgos patarlės vartojamos rečiau, jos labiau varijuoja, neretai trumpinamos arba pateikiama tik aliuzija į patarlę, jei toji gerai žinoma (p. 11).

Pirmame skyriuje, pavadintame „*Tikėjime, kad kieno tiesa, to ir galia*: patarlių retorika lemiamais Amerikos politikos momentais“ („*Let Us Have Faith That Right Makes Might*: *Proverbial Rhetoric in Decisive Moments of American Politics*), W. Miederis, tyręs, kaip patarles politinėje retorikoje pasitelkia pasaulyje žinomi vei-

kėjai, teigia, kad šis reiškinys amerikiečių politiniame diskurse itin ryškus. To pradžia esantys ankstyvieji kolonijiniai laikai, kai B. Franklinas savo veikaluose pradėjo skelbti didaktines patarles. Garsiojoje esė apie patarles „Kelias į gerovę“ (*The Way to Wealth*, 1758) paskelbtos 105 patarlės tapo vadinamojo protestantų darbo kodekso pagrindu. Patarles pasitelkdavo ir vėlesni Amerikos prezidentai, socialinių reformų iniciatoriai. Tiek biblines, tiek liaudies patarles vartojo Martinas Liuteris Kingas Jaunesnysis, taip pat šių laikų prezidentai – Franklinas Ruzveltas (*Franklin D. Roosevelt*), Haris Trumenas (*Harry S. Truman*), jas mėgo Džonas Kenedis (*John F. Kennedy*), Ronaldas Reiganas, Barakas Obama (*Barack Obama*). Šiems politiniams veikėjams patarlės buvo tarsi „bendrasis vardiklis“, kreipiantis į labai skirtingų socialinių grupių amerikiečius. Patarlėmis politikai savo kalboms suteikdavę daugiau svarumo ir įtaigumo.

Antro skyriaus „*Tie atvejai, kai išbandoma moterų dvasia*: Elžbietos Keidi Stanton ir Suzanos B. Antoni patarlių retorika kovoje už moterų teises“ („*These Are the Times That Try Women's Souls*: *The Proverbial Rhetoric for Women's Rights by Elizabeth Cady Stanton and Susan B. Anthony*“) pavadinimas – Tomo Peino citatos „Tie atvejai, kai išbandoma vyrų dvasia“ perifrazė⁶. Čia pasakojama, kaip patarlės pasitelktos siekiant pagerinti moterų padėtį. Viešai besireiškusių moterų patarlių retorika menkai tirta, tačiau šių dviejų XIX a. aktyvisčių laišakai, kalbos, raštai rodo, kad per penkiasdešimt veiklos metų patarles jos pasitelkdavusios meistriškai: siekdamas feministinio judėjimo tikslų šios

6 Thomas Paine – XVIII a. amerikiečių politinis veikėjas, filosofas, revoliucionierius. Šia fraze pradėdamas jo pamfletas „Amerikos krizė“ (*The American Crisis*, 1776).

moters neįtikėtinai įgudusiai išnaudodavo patarlių idėjas, manipuliuodavo jomis, pasitelkdavo patarlių metaforas. Siekdamos šviesti ir mokyti savo meto moteris, jos ne tik neretai rėmėsi patarlių didaktiškumu, bet ir drąsiai kritikavo joms nepriimtinas tradicinėmis patarlėmis reiškiamas idėjas.

Skyrius „*Amerikiečiai randa išeitį: patarliška Maršalo plano perspektyva po septyniadešimties metų*“ („*The American People Rose to the Occasion*”: a Proverbial Retrospective of the Marshall Plan after Seventy Years) skirtas dar vienai iškiliai asmenybei – generolui Džordžui Maršalui (*George C. Marshall*) ir jo pasiūlytam vadinamajam Maršalo planui, padėjusiam Vakarų Europos šalims atsigaivinti po Antrojo pasaulinio karo. Šios asmenybės patarlių vartoseną į W. Miederio tyrimų lauką galbūt pakliuvo ne tiek dėl jo vartojamų patarlių gausos ar jų išskirtinumo, kiek dėl autoriaus pagarbos Dž. Maršalui ir jo nuveiktiems darbams. Pasak W. Miederio, nors Dž. Maršalo viešoji retorika dažniausiai būdavusi paprasta ir konkreti, vis dėlto to keliolika jo vartotų patarlių nemaža prisidėjusios prie spartesnės idėjų sklaidos ir emocinio jo kalbų įtaigumo.

Ketvirtame skyriuje „*Kaip rasti išeitį iš beviltiškos padėties: Martino Liuterio Kingo Jaunesniojo patarliška svajonė apie žmogaus teises*“ („*Making a Way Out of No Way*”: Martin Luther King Jr.’s Proverbial Dream for Human Rights) W. Miederis pristato, kaip pats rašo, žymiausio amerikiečių kovos už piliečių teises lyderio, šių laikų vieno didžiausių reformatorių, M. L. Kingo Jaunesniojo išskirtinę retoriką. Akivaizdu, kad M. L. Kingas žinojo ir bibliinių patarlių, ir daugybę liaudies posakių. Juos, taip pat ir kitų autorių citatas, kurios ilgainiui virto patarlėmis, jis savo kalbose pritaikydavo labai išradingai, tarkime, pasirinkdavo savo kalbų leitmo-

tyvais arba sudėliodavo iš jų prasmingas atkarpas ir nuolat jas kartodavo. Nėra abejonių, kad patarlės ženkliai prisidėjo prie šio kovotojo už pilietines teises oratorystės poveikumo.

Džonui Luisui, M. L. Kingo Jaunesniojo bičiuliui ir bendražygiui, W. Miederis skyrė penktą skyrių „*Laikykis tikslo: patarliška kongresmeno Džono Luiso odiseja už pilietines teises*“ („*Keep Your Eyes on the Prize*”: Congressman John Lewis’s Proverbial Odyssey for Civil Rights). Šis žmogus, anot W. Miederio, yra JAV Atstovų rūmų sąžinės balsas. Šio aktyvaus desegregacijos judėjimo dalyvio išpūdingai retorikai būdingas baptistų pamokslininkų stilius, taip pat akivaizdi M. L. Kingo Jaunesniojo įtaka. Dž. Luiso kalbose gausu bibliinių patarlių, demokratinėje Amerikos tradicijoje gimusių posakių, liaudies patarlių bei priežodžių, kuriuos jis kuo efektyviausiai išnaudoja tiek savo idėjoms perteikti, tiek savo kalbų emocionalumui sustiprinti.

Prezidento B. Obamos retoriką W. Miederis sieja su Frederiko Daglaso (*Frederick Douglass*) ir Abraomo Linkolno (*Abraham Lincoln*) tradicija, taip pat išvelgia panašumų su M. L. Kingu Jaunesniuoju ir Dž. Luisu. Šeštas skyrius „*Esu visiškai tikras dėl – Auksinės taisyklės: patarliška Barako Obamos vilties drąsa*“ („*I’m Absolutely Sure About – the Golden Rule*”: Barack Obama’s Proverbial Audacity of Hope) skirtas jo ankstyvosios retorikos analizei knygoje „*Vilties drąsa: pamąstymai, kaip susigrąžinti amerikietišką svajonę*“ (*The Audacity of Hope: Thoughts on Reclaiming the American Dream*, 2006)⁷.

7 W. Miederis prezidento B. Obamos retorikai ap-
tarti yra skyręs visą knygą: „*Yes We Can*”: Barack
Obama’s Proverbial Rhetoric, New York: Peter
Lang, 2009.

B. Obamos noriai pasitelkiamos patarlės ir priežodžiai socialinei ir politinei jo retorikai suteikia kiekvienam suprantamo „sveiko proto“ įspūdį. Biblinė patarlė *Su kitais elkis taip, kaip nori, kad kiti elgtųsi su tavimi* yra tapusi B. Obamos Auksine taisykle – pagrindiniu jo pažiūrų principu.

Septintame skyriuje „*Politika nėra akiai malonus sportas*: patarlės asmeniniuose ir politiniuose Hilari Rodem Klinton raštuose“ (“*Politics is not a Spectator Sport*”: *Proverbs in the Personal and Political Writings of Hillary Rodham Clinton*⁸) W. Miederis išryškino įdomų aspektą: šios politikės gyvai sakomose kalbose patarlių, metaforų nedaug, tačiau jos trijų knygų stilius kur kas vaizdingesnis ir emocingesnis ir čia H. Klinton patarles pritaiko labai išradingai. Ji, kaip ir kiti politikai, į gyvenimą yra paleidusi lakoniškų teiginių, palengva tampančių žinomomis citatomis ar net patarlėmis. Pasak W. Miederio, daug po pasaulį keliavusi H. Klinton į savo retoriką linkusi įtraukti kitų kalbų, kitų tautų posakių ir pabrėžti jų kilmę; ji meistriškai improvizuoja patarlėmis ir taikliai jas perdirba. Išskirtinis H. Klinton patarlių vartosenos bruožas yra tas, kad ji nenaudoja patarlių kaip ideologinės priemonės.

Su H. Klinton susijusi kita svarbi Jungtinių Valstijų politinio gyvenimo figūra – senatorius Bernis Sandersas, 2016 m. iš pradžių buvęs jos oponentu, o paskui padėjęs sukaupti daug lėšų H. Klinton prezidentinei kampanijai. Jo įtaigi politinė retorika pristatoma straipsnyje „*Turčiai lobsta, vargšai skursta*: patarliška Bernio Sanderso Amerikos socialinės-politinės revoliucijos retorika“ (“*The Rich Get Richer, and the Poor*

Get Poorer”: *Bernie Sanders’s Proverbial Rhetoric for an American Sociopolitical Revolution*). Šio save socialistu laikancio politikos skleidžiama žinia neginčytina ir aiški, o socialinė ir politinė programa turtinga patarliškų motyvų. Tautologinė patarlė *Enough is enough* (~ ‘Kas gana, tai gana’, ‘Kas per daug, tas nesveika’) – jo nuolat kartojamas šūkis reiškiant nepasitenkinimą visame pasaulyje įsitvirtinusiems amerikiečių oligarchais. Patarlė *Turčiai lobsta, vargšai skursta* tiesiog puikiai atspindi B. Sanderso skleidžiamas idėjas ir nuolat kartojamiems jo perspėjimams dėl didėjančios turtinės nelygybės prideda emocionalumo. B. Sandersas patarles pasitelkia ir kurstydamas revoliucinių socialinių pokyčių poreikį.

Paskutiniuose knygų skyriuose pristatomos keturios amerikiečių patarlės – jų kilmė, istorija, semantika. Devintas skyrius „*Kieno galia (tiesa), to ir valia (galia)*: socialinė-politinė dviejų viena kitai prieštaraujančių patarlių istorija“ (“*M(R)ight Makes R(M)ight*”: *The Sociopolitical History of a Contradictory Proverb Pair*) skirtas dviejų vienas kitam prieštaraujančių posakių, kurie pavadinime grafinėmis priemonėmis sulieti į vieną, analizei. Šis ir kiti trys skyriai yra tarsi vienos patarlės istorijos etiudai (prisiminime Matti Kuusi pageidavimą kiekvienai paplitusiai patarlei skirti po monografiją⁹). Taip pat čia aptariamas patarlių vartotojams ir tyrėjams dažnokai kylantis klausimas apie patarlių prieštarumą. Dar 1616 m. Nikolas Bretonas (*Nicholas Breton*) išleido du vienu kitoms prieštaraujančių patarlių rinkinėlius „Patarlių sankirtos“ (*Crossing of Proverbs*). Ne vienas tokio tipo rinkinys anglų kalba išleistas nuo tada iki XX amžiaus. Neva prieštarinių patarlių turi visos

8 Šis straipsnis buvo spausdintas ir *Tautosakos darbuose* (Wolfgang Mieder. “‘Politics is not a Spectator Sport’: Proverbs in the Personal and Political Writings of Hillary Rodham Clinton”, *Tautosakos darbai*, 2015, t. L, p. 43–74).

9 Matti Kuusi. „Parömiologische Betrachtungen“, *FF Communications*, 1957, No. 172 (1-52), p. 47–48.

tautos: vieną iš W. Miederio pateikiamų „prieštarinių“ porų galime pakeisti lietuviškais pavyzdžiais: *Daug rankų didžią našatą pakelia* (t. y. keliese, su pagalbininkais, ką nors atlikti yra lengviau) ir *Tarp doviųjų auklių vaikas be galvos* (t. y. kai keliese kuo nors rūpinasi, nė vienas nesijaučia atsakingas ir gerai darbo nepadarą). Remiantis tokiu patarlių prieštaravimu neretai teigiama, kad patarlės anaipol nereiškančios visuotinės tiesos ar išminties. Taip ir yra – jos perteikia *menamą* tiesą. Autorius taikliai formuluoja, kad patarlėmis perteikiama ne absoliuti tiesa, o veikiau išmintis, atspindinti įvairialypę žmogaus patirtį ir elgseną. W. Miederis pabrėžia kelis esminius dalykus, kurių nederėtų išleisti iš akių kalbant apie patarlių prieštaravimą: patarlės nėra universalios; menamas patarlių prieštaravimas tėra sudėtingų žmogiškų santykių atspindys. Prieštaravimas matyti tik tada, jei patarles laikome kultūrinių faktų ar truizmų konceptais. O realiai, kontekste, patarlės funkcionuoja kaip socialinės strategijos ir normaliam diskurse anaipol neprieštarauja vienos kitoms.

Dešimtas skyrius „*Žmonės sukurti lygūs*: nuo demokratijos reikalavimo iki patarlių žaidimo“ (*“All Men Are Created Equal”*: *From Democratic Claim to Proverbial Game*) išsiskiria savo struktūra. Jis pradedamas trimis bibliografiniais sąrašais (anglų-amerikiečių, anglų ir amerikiečių paremiųjų rinkiniais). Ši gana specifinė šaltinių bibliografija – informatyvi parankinė priemonė patarlių istoriografams. Autoriaus manymu, ji galėtų praversti jaunajai tyrėjų kartai, kuri mielai naudojasi interneto šaltiniais, o apie šiuos rašytinius paremiųjų šaltinius galbūt nė negirdėjo (p. 294). Antroje skyriaus dalyje W. Miederis pats demonstruoja, kaip tokie šaltiniai gelbsti tiriant konkretaus posakio kilmę ir gyvavimo istoriją. Frazė *Žmonės sukurti lygūs*

skelbiama JAV Nepriklausomybės deklaracijoje (1776), jos autorystė paremiųjų žodynuose dažniausiai priskiriama Tomui Džefersonui (*Thomas Jefferson*) (p. 299). W. Miederis mini tikėtinus ankstesnius šio posakio šaltinius, nuosekliai pristato ilgą jo gyvavimo istoriją, citatos virtimo patarle procesą ir, galiausiai, naujas jos raiškas šiuolaikiniame gyvenime.

Nepaprastai įdomus ir nemažai klausimų keliantis priešpaskutinis knygos skyrius „*Laissez faire à George* ir *Tepadarą tai Džordžas*: pareminės poligenezės atvejis“ (*“Laissez faire à George” and “Let George Do It”*: *a Case of Paremiological Polygenesis*). Kad ir kaip sunku patikėti, kad šios dvi identiškos patarlės nesusijusios, W. Miederis pateikia įrodymų, kad tai patarlių poligenezės atvejis (šiaip jau gana retas). Prancūzų patarlė yra senesnė, buvusi žinoma nuo XV a. pabaigos iki XIX a. vidurio. Joje minimas vardažodis siejamas su Liudviko II ministru pirmininku kardinolu Žoržu d’Ambuazu (*Georges d’Amboise*). Posakis vartotas ilgesnis: *Laissez faire à George, il est homme d’âge*. Identiška amerikiečių patarlė imta vartoti XIX a. pabaigoje. Manoma, kad joje esantis Džordžas (*George*) – bendrinis prabangiųjų Pulmano traukinių afroamerikiečių portjė pavadinimas. Skiriasi ir šių posakių reikšmė: prancūzų posakiu norima pasakyti, kad „tedaro (ką nors) geriau išmanantis“, o amerikiečių posakis siejamas su pagarsėjusiu šios kompanijos patarnautojų paslaugumu – neva jie galėję įvykdyti kiekvieną keleivių pageidavimą.

Paskutiniame, dvyliktame, skyriuje aptariama populiari amerikiečių patarlė *To be (All) Greek to Someone* (~ ‘[Kam nors] tai graikų kalba’, t. y. nesuprantama). Ji siejama su viduramžiais lotynų kalba vartotu posakiu *Graecum est, non potest legi* (‘Čia graikiškai [parašyta], negaliu perskaityti’),

kuris vėliau buvęs išverstas į anglų. Kitos tautos turi kitokių ekvivalentų nesuprantamam dalykui nusakyti – tai gali būti kinų, hebrajų, arabų kalba. Lietuviai vartoja frazeologizmą „paukščių kalba“.

W. Miederio studijos, monografijos, straipsniai visados patrauklūs skaityti. Žavi mokslininko atida detalėms, nuoseklumas sekant konkrečių posakių kilmės ir istorijos žingsnius, o drauge – gebėjimas aprėpti visumą. Kiekvienas aptartos knygos skyrius – atskiras pasakojimas apie asmenybę, jos siekius ir priemones tiems tikslams pasiekti. Čia svarbu viskas – istorinis kontekstas, politiniai, socialiniai, kultūriniai aspektai. Visiems šiems lyderiams, politiniams veikėjams būdingas gebėjimas patarles panaudoti ir argumentavimo galiai, ir emociniam paveikimui sustiprinti. O šiuos pasakojimus sudėjus į vieną, atsiskleidžia išsamus W. Miederio tyrimas, kokia paranki, įdomi ir galinga viešojo diskurso priemonė yra patarlė, kaip įvairiai ji gali būti panaudota. Atkreiptinas dėmesys į bendrą knygos stilistiką, viena vertus, rodančią autoriaus kūrybiškumą, antra vertus, atspindinčią kai kuriuos būdinguosius šiuolaikinės patarlių vartosenos bruožus, kaip antai patarlę panaudoti pavadinime ir nuo jos plėtoti visą pasakojimą. Ir knygos, ir visų skyrių pavadinimai iš dviejų dalių: tai temai tinkamos arba pristatomai asmenybei būdingos patarlės ir jos paantrašės, nusakančios, apie ką bus kalbama tame skyriuje.

Dalia Zaikauskienė

Viktorija Daujotytė. IŠ BILEIŠIŲ VASARŲ, parengė Jurga Sadauskienė, Kaunas: Prigimtinės kultūros institutas, 2020. – 296 p.

Ką tik pasirodžiusi Viktorijos Daujotytės knyga *Iš Bileišių vasarų* tęsia knygų, skirtų tradicinės kultūros refleksijoms, tradiciją. Dar nuo XIX a. pabaigos lietuvių kultūrininkų galvoje svarbią vietą užėmė ne tik nykstančios lietuvių kalbos, tautosakos, bet ir nykstančio tradicinio kaimo apmąstymai. Svarbiausių tradicinės gyvensenos bruožų degradacija, nykimas, išstūmimas yra smarkiai įsirėžę tiek moksliniuose etnologiniuose, kultūrologiniuose diskursuose, tiek meninėje XIX–XX amžiaus lietuvių prozoje ir poezijoje apie kaimą, žemdirbį, tradicinę bendruomenę. Praeities ilgėjimasis ir resignacija ryškiau pasigirsta jau Mikalojaus Katkaus „Balanos gadynėje“, Antano Baranausko „Anykščių šilvelyje“, itin ryškiai atveriamą Justino Marcinkevičiaus kūryboje, Marcelijaus Martinaičio eseistikoje, Romualdo Granausko prozoje. Viktorija Daujotytė taip pat tęsia šią tradiciją, tik kalba jau apie XXI amžiaus lietuvišką kaimą, kuriame nyksta senasis gyvenimo ir bendravimo būdas, kaimą, kuriame beveik nelikę senųjų gyventojų, o jų vietoje įsikuria nauji, mažai ką bendra su senbuviais ir senąja gyvensena turintys žmonės. Tradicinio kaimo situacijai matyti, pajauti ir suvokti pasirinktas pašalietės vasarotojos žvilgsnis, kuriuo – kai kada per atsargų atstumą, kai kada jautriau priartėjant, įsižiūrint – matuojama dabartinio kaimo realybė ir žmogaus galimybė būti savimi, įsibūti vietoje, pritapti, sąveikauti su aplinka. Tiek temiška, tiek iš dalies ir pagal mąstymo objektą knyga panėši į ankstesnę autorės tekstų rinkinį *Prigimtinės kultūros ratilai* (Vilnius, 2017), kuriame tradicinė kultūra,